

George POPA

POEZIA ORFICĂ

Pentru a înțelege atributul de orfism și, consecutiv, de poet orfic, reamintim esențialul din mitul lui Orfeu, zeul muzicii în vechea Eladă, și implicațiile sale simbolice și metafizice răsfrînte asupra poeziei.

După cele mai multe surse tradiționale, Orfeu era de origine tracă, fiul al regelui Oeagru și al zînei Caliope. Adoptat de greci, Orfeu aduce aici ideea de nemurire, inexistentă anterior în patria lui Homer (*pentru că muzica desfășoară veșnicia*). Apollo, zeul artelor (*muzica este însumarea metafizică a tuturor artelor*) îi dăruiește lira, iar cîntecele sale erau atît de vrăjtoare, încît îmblînzeau sălbăticiunile, furtunile mării, clinteau pînă și stîncile. Soția sa, nimfa Euridice, moare mușcată de o viperă. Orfeu roagă pe Zeus să o readucă pe pămînt, acesta se înduplecă, dar cu condiția să nu se uite la Euridice în timpul revenirii din infern. Dar Orfeu nu respectă consemnul, astfel că, spre sfîrșitul călătoriei, întorcîndu-și privirile înapoi spre nimfă, aceasta moare a doua oară și pentru totdeauna. Acest lucru deoarece Euridice era muzică pură, cîntul cel mai sublim al zeului. Iar muzica este incaptabilă. O dezmarginire eterică.

După pierderea Euridice, disprețuind carnalul, menadele, pretesele tracice ale cultului orgiastic îl sfișie pe Orfeu și îi azvîrl capul în rîul Hebros, de unde trece în marea Egee. Capul continuă să cînte (pentru că muzica este faptă a minții, și este eternă), ajunge în insula Lesbos. Aceasta devine leagănul poeziei lirice, atingînd apogeul cu celebra poetă și muziciană Sappho. Și tot aici are loc instituirea unui oracol și a unor misterii orfice, iar lira este ridicată de zei la cer, unde formează constelația lirei.

Privită prin prisma multiplei simbolice orfice, poezia, muzică a verbului, este un mister care nu se înțelege decît cu misterul din noi înșine, setos de elanurile zborului eliberator către cele mai înalte creste ale simțirii și gîndirii, luînd pe aripi frumosul și sublimul naturii pentru a le înveșnici în prezenturi absolute.

Ca atare, potrivit mitului lui Orfeu, în creuzetul alchimic al unei poezii orfice intră următoarele elemente: capacitatea de *cîntare*, caracterul *incantatoriu* și caracterul *inițiativ*. Poezia nu este nici metrică, nici rimă, nici metaforă. Este fluid muzical, fior metafizic, eliberare în inefabil – indiferent de mijloacele stilistice utilizate.

Cuvîntul „poezie” derivă de la grecescul *poiein* – care însemnează a face, a crea, iar la anticii elini recitarea poeziilor era acompaniată de liră. Prin urmare, poezia trebuie *sine qua non* să dezvolte virtuțile cîntului, ale muzicii.

Care sunt aceste virtuți? Fenomenologia muzicii se desfășoară în trei momente; *sunet, stingerea sunetului, nașterea unui sunet nou din energia dezvoltată și indusă de sunetul precedent*, acest lucru la indefinit, astfel că Platon a putut afirma că muzica este „veșnicie în mișcare”. Și fiind melodioasă, o poezie induce sentimentul eternității și, prin aceasta, este orfică.

Incantația – *cantabilitatea* unită cu caracterul ritualic de instituire a logicii interne a poemului – pregătesc absorbția transfiguratoare în inefabil. Exemplu absolut de poezie orfică este eminesciană *Peste vîrfuri*. Melodicitatea poeziei, trăsătură fundamentală a liricii lui Eminescu, care a fructificat în mod unic eufonia, cantabilitatea graiului românesc, împlinește rolul amintit mai sus, de a induce sentimentul mișcării fără sfîrșit, „eternitatea în mișcare”, proprie muzicii, de care vorbește autorul *Dialogurilor*. În poezia *Peste vîrfuri*, incantația ritualică este efectuată de mișcările din natură – alunecarea lunii pe cer și bătaia frunzelor codrului, mișcări continuate de sunetul cornului, deci mișcarea muzicală ca atare, care transferă și amplifică ritualul mișcării indefinite a veșniciei, pregătind în modul acesta inițierea în negrăitul unei morți inițiatice, pierdere de sine într-o beatitudine fără de nume: „*Dintre ramuri de arin/ Melancolic cornul sună./ Mai departe, Mai departe,/ Mai încet, tot mai încet, / Sufletu-mi nemîngîiet/ Îndulcind cu dor de moarte*”.

Poezia orfică inițiază în nemurire. Lucrul acesta îl împlinește *prezentul etern poetic*. Căci scrie Pindar: „Numai cele frumoase se cuvîne să le arătăm oamenilor”, pentru că „cine înfăptuiește frumosul, arde slava lui cu văpaia imurilor de glorie”. „În armonia lucrurilor nepieritoare se păstrează ceea ce voi atinge cu strunele”. Cugetarea înaltă își află cale în Verb și astfel devine Adevăr peren. Secvențele de prezent etern devin tezaurul *Aducerilor aminte*, și în felul acesta, natura – „aștrii și fluviile și valurile mării te strigă din netimp înapoi”. Cel ce jertfește celor mai frumoase devine el însuși tînăr și frumos – un oaspete al eternității melosului.

Înainte de a trece la exemplele unor poeme în întreaga lor desfășurare, trebuie de spus că există strofe, distihuri sau un singur vers care sunt pură incantație și inițiere. Așa are loc cu distihul din poezia *Noi* a lui Octavian Goga, prin care ne inițiază în misterul absolutului cîntului: „*Privighetori din alte țări/ Vin doina să ne-asculte*”. Sau finalul din poezia lui Lucian Blaga, *Cîntăreții bolnavi*: „*Râni ducem – izvoare/ – deschise sub haină./ Sporim nesfrîșirea/ c-un cîntec, c-o taină*”. Iată interdicția lui Hafiz

adresată celor cred că-i pot descifra misterul inefabilului din gazeturile sale. „Nu-ți pune istețimea ca să-nțelegi ce-am spus./ Căci pana-mi are-o taină și scrie cu nespuz”. Și versul lui Arthur Rimbaud: „Și poate că adevărul ne așteaptă în jurul nostru cu îngerii săi plângând”.

Lirica poetei și cântăreței din Lesbos, Sappho, denumită a zecea Muză, este paradigmatică pentru poezia orfică a antichității:

*Mi se pare-ntocmai la fel cu zeii
Omul care lângă tine se-așează
Și de-aproape dulcile șapte-ți soarbe
Fruntea-nclînând.*

*Și surîsul fermecător ți-admiră.
Tare-atunci în piept inima-mi doare.
De cum te zăresc glasul mi se moaie
Și mi se stinge.*

*Limba mi se usucă-n gură,
Foc cumplit sub piele mi se strecoară,
Să mai văd cu ochii nu pot și tare-mi
Vîjîie-auzul.*

*De sudoare-s plină și mă cuprinde
Un tremur; și mai galbenă sunt la chipu-mi
De cum este firul uscat de iarbă:
Parc-ași fi moartă. (trad. C.I. Balmuș)*

Sappho nu descrie aici un bărbat, ci instituie o prezență inductoare a reacției totale a unei ființe totale față de o totalitate pe care o resimte ca fiind cosmică. Ni se prezintă cu o deosebită forță lirică freamătul singelui, icoanele vizionare și cutremurul transfigurator încercate la vederea iubitului. Asemuindu-l cu zeii, poeta trăiește înfiurarea sacră a unei hierofanii, a prezenței unei făpturi cerești. Această adevărată revelație dezlanțuie o suită precipitată de reacții din ce în ce mai intense: glasul i se încacă, limba i se usucă, inima o doare, o arșiță-i cotropește trupul, ochii i se întunecă, urechile-i vîjîie, un tremur îi zguduie întreaga făptură, capătă paloare de moarte. Este transa, este moartea inițiată. Pentru Sappho, fiorul dragostei este sublimul care „atunci când apare, sfarmă totul ca un trăsnet”, cum afirmă Longinus în *Tratatul despre sublim*.

Iată lapidar și deosebit de expresiv, în viziunea genului popular, inducția morții inițiatice în dragoste: „*La fîntîna lui Novac/ Se-nîlnește drag cu drag./ Se sărută pînă zac./ La fîntîna din răzor/ Se-nîlnește dor cu dor./ Se sărută pînă mor*”. Nu se întîlnesc și se contopesc două nume, ci două principii – ale dragului și dorului, două simboluri vii, perene.

În poezia *Pe lângă plopii fără soț*, există o gradație a incantației care poartă progresiv iubita pînă la intrarea inițiată în a deveni lumină din lumină, Dumnezeu din Dumnezeu, raza din ochii ei putînd aprinde o stea ce poartă pînă în veșnicie, astfel că „*Ai fi trăit în veci de veci*”; pentru că iubirea poetului vine *samsaric* din cealaltă vecie, cea trecută, culminația inițierii fiind aprinderea candelii iubirii

cu flacăra farmecului ei sfînt.

În lirica profund amară a lui Giacomo Leopardi, poemul *Infinitul* ocupă un loc privilegiat, semnînd o secvență de înseninare, de exorcizare a acestei vieți a suferinței și nimicniciei care l-a făcut pe poet să exclame „*E funesto per chi nasce il di natale*” – nefericit e cel ce se naște în ziua sa natală.

Refugiat în natură, așezat la marginea unui lac și cufundat în binefăcătoarea pace, poetul uită nu numai lumea, dar și pe sine însuși. Devenit una cu nemărginirea mobilă a firii, el își pierde identitatea, persistînd doar o pură încîntare fără nume:

*Mi-e drag de mult acest colnic pustiu
Și-acest frunziș ce din atîtea părți
Ascunde ochiului adîncă zare.
M-așez aici și cu privirea țintă
Eu îmi închipui nesfîrșite spații
Și supraomenești tăceri
Și-o pace-atîta de profundă,
Că inima aproape se-nspăimîntă.
Și-apoi cînd vîntul freamătă prin ramuri
Nemărginita liniște-o aseamăn
Cu acest glas; și-mi amintesc vecia
Și timpii duși și timpul cel de azi,
Cel viu, și cîntul său. În necuprîns
Se-neacă al meu gînd. Și ce-nîntare
Să naufragiez în vasta mare...*

În felul acesta, totul devine înalta bucurie a „naufragiului”, a absorbției în acea muzică pancosmică, acel suflu al indefinisabilului: „*Così fra questa/Imensità s'annego il pensier mio/ E il naufragar m'e dolce in questo mare*” – dorință asemenea Isoldei în finalul dramei wagneriene: „*In des Wonneseeres / wogenden Schwall, / in dem tönenden Schall/ in des Welt-Atmes/ wehendem All – / ertrinken./ versinken – / unbewusst – / höchste Lust!*”. În valurile unduitoare ale mării extazului, în adiindul Tot al sufletului lumii – să mă îneb – să mă cufund – fără de nume – cea mai înaltă voluptate!”.

Poezia lui Charles Baudelaire *Harmonie du soir* – Armonia serii – este de asemenea exemplară ca magie și inițiere orfică. Incantația datorită melodicității excepționale, însoțită de mișcarea ritualică suitoare, poartă cu perfectă logică internă către inițierea într-un mister, cel al sacralității și perenității iubirii:

*E ceasul cînd pe lujer în seara ce se stinge,
Cădelnișînd miresme, se-evaporă-orice floare;
Și zvonuri și arome se-nvălmășesc ușoare;
Vals trist și o sfîrșeală ce sfîșie și-nfrînge.*

*Cădelnișînd miresme, se-evaporă-orice floare;
Și freamătă-o vioară pe-o inimă ce plînge.
Vals trist și o sfîrșeală ce sfîșie și-nfrînge.
Frumos și trist e cerul, altar fără hotare.*

*Și freamătă-o vioară pe-o inimă ce plînge.
O inimă duioasă pe care neantu-o doare!*

*Frumos și trist e cerul, altar fără hotare,
Iar soarele-n apune se-neacă-n propriu-i sânge.*

*O inimă duioasă pe care neantu-o doare,
Din tot ce-a fost lumină orice fărîmă strînge!
Iar soarele-n apune se-neacă-n propriu-i sânge.
Icoana ta în mine potir arzînd mi-apare!*

Mallarmé, care – prin decantarea extremă a realului și prin transmutarea sensurilor cuvintelor datorită contaminării lor sensice și fonemice – „*divina transpoziție*”, – a tentat să ajungă la „*tenebrele absolute*” înțelese ca „*Neant*”, – încredințează muzicii identitatea acestui *Gol*; dar „*Neant*”, care însemnează extincție inițiind spre „*contemplarea eternității*”: eterul spiritualității pure, ce se confundă cu negrăitul. Că mistica poeziei lui Mallarmé este o inițiere în inefabil, o dovedește suavul poem *Sainte* (Sfînta):

*La geam vechi santal tăinuind
Ce-n ceas tîrziu se decolîră
Din alăuta-i scînteind
Cîndva cu flaut sau mandoră,*

*E Sfînta pală răsfoind
Tom de demult ce se dișterne
Dintr-un Magnificat curgînd
Cîndva la fine de vecerne:*

*La acest geam ca un potir
Atîns de-o harfă modulată
De-un înger cu zbor de zefir
Pentru falanga delicată*

*Cu care ea, – cînd și santal
Și carte-apun, – unduie serii
Pe-acest penet instrumental,
Muziciană a tăcerii.*

În fapt de seară, la fereastra care ascunde un santal, poetul evocă duetul de altă dată dintre violă și flaut, sau dintre violă și mandoră. Amintirea acestei muzici se reaprinde prin imaginea Sfintei Cecilia, patroana muzicienilor, care răsfoiește o carte de imnuri sacre, fluid imaterial „*șiroind*” în spațiul vibrant al poemului. Asimilarea eternului feminin muzicii înfăptuiește asocierea a două purități menite să ne înalțe, și a două mistere: al devenirii – muzica – și al creației – principiul feminin, – mistere care se interferează în acea evoluție fenomenologică în trei momente – viață, moarte, renaștere.

Inaudibilă fizic, muzica rămîne unica realitate, umplînd atît spațiul lăuntric, cît și pe cel exterior și confundînd totul în aceeași vibrație a negrăitului.

Starea inefabilă generată de cînt, în forma ei cea mai înaltă, mai pură, mai „creatoare” este o stingere inițiatică ducînd spre înviere într-o bucurie fără nume, – beatitudinea deplinei descătușări ontice. În felul acesta inefabilul cîntului, poezia „*salvează ființa*”, afirmă autorul *După amiezii unui faun*.

Rilke și-a ales drept simbol al universului său poetic din *Sonetele către Orfeu*, pe zeul muzicii, pentru că acesta străbătuse moartea și renăscuse, o învinsese prin natura sa ontică, muzica fiind renaștere perpetuă. Și totodată, înfăptuiește dizolvarea noastră inițiatică – noi cei numerici – în inefabil, așa cum scrie în *Sonetul către Orfeu II, 13*:

*Fii înaintea oricărei despărțiri, ca și cum s-ar afla
în urma ta, ca iarna care tocmai sîrșește.
Căci printre ierni, e-o iarnă ce-aîft te va ierna,
că inima ți-o-ntrece și supraviețuiește.*

*Să mori neîncetat în Euridice –, și suie cîntînd iară,
și mai mult slăvind, suie-napoi în raportul curat.
Între cei ce se sting în apunerii țară,
fii un cristal care, sunînd, s-a spart cu sunetu-odat’.*

*Fii – și cunoaște și a neființei stare,
înfinînt întemeind lăuntrica-ți vibraire,
deplin s-o desăvîrșești în această unică oară.*

*Printre uzatele, ca și printre mutele, fără de nume,
rezerve ale deplinei naturi, – negrăitele sume –
extatic să te numeri – și numărul fă-l ca să piară.*

Cum să evităm stingerea definitivă și să intrăm în circuitul eternității? Trebuie, afirmă Rilke „*să murim neîncetat în Euridice*”: să intrăm în ciclicitatea perenității proprii muzicii: sunet, apunerea sunetului, renaștere într-un nou sunet, datorită necesității interne a armoniei care însemnează suirea către un nou raport; iar acest lucru, în dublu sens: muzica, așa cum a gîndit Pitagora, este un raport al numerelor; dar și viața este un raport între numere. Suntem numerici și nu entități monadice – însingurări absolute. Parcurgerea procesualității trifazice a muzicii face ca moartea să fie mereu întrecută. Fiecare sunet, fiecare clipă poartă acel impuls suitor care străbate prin moarte către o mai înaltă treaptă de ființare. Și astfel, prin cînt, ne menținem pe orbita eternității.

Terțina finală a sonetului rezumă ideea poetică a veșniciei umane: suie sincopat, energizat de chemarea către inexprimabil; clipa ta, care este număr, fărîmă, adaug-o totalității inefabile” a naturii, pentru a ne pierde, a ne absorbi în Unul universal, idee hindusă, idee goetheană și nietzscheană, idee din finalul operei *Tristan și Isolda*.

Poeziile de mai sus sunt doar cîteva exemple de creații din lirica universală dezvoltînd complexitatea mitică și simbolică a *spiritului orfic*, pe care îl aflăm rezumat în lirica lui Pindar: „*Muritorilor le sunt date zile nemuritoare*”, deoarece „*există o vecie a vremii*”; acest lucru are loc cînd poetul „*însămîntează strălucire*”, cînd suflul său poetic viețuiește în „*curăția picăturilor de rouă și se înalță către Eter*” pentru „*a da în floare pe înălțimile sofiei*”. Ca atare, trebuie spus că este eronat a se considera orice poezie ca fiind prin definiție orfică. Poezia este orfică atunci cînd transfigurează și inițiază spiritual.